

УДК 379.85 (745; 477)

НАРОДНІ ХУДОЖНІ ПРОМИСЛИ ГУЦУЛЬЩИНИ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Г.М. Гуменюк

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті розглянуто народне ужиткове мистецтво Гуцульщини. Зокрема, висвітлено роль народних художніх промислів як важливого чинника економічного розвитку. Особлива увага приділяється охороні та збереженню народних художніх промислів та їх популяризації як важливої складової розвитку туризму в регіоні.

Доведено доцільність впровадження виробництва народних художніх промислів в економіку Гуцульщини.

Констатується і той факт, що народні художні промисли у 70–80-х рр. стали важливим чинником економічного розвитку Гуцульського регіону (зайнятість населення і високі на той час заробітки). Встановлено, що з початку економічного спаду у 90-х рр. ХХ ст. розвиток художніх ремесел почав повертатися у стихійне русло, культурний ландшафт Гуцульщини став втрачати виразні етнографічні риси.

Встановлено, що в сучасних економіко-демографічних умовах саме етноресурси здатні реально допомогти малим населеним пунктам України вижити, адже вони своєю етнокультурною специфікою притягують до себе вітчизняного та зарубіжного туриста.

Наведено окремі фрагменти з того, що соціально-економічні пе-

ретворення, докорінні зміни побуту, вдосконалення техніки та інструментарію дадуть широкі можливості для діяльності художніх промислів різних форм власності. Тоді інтенсивніше діятиме і туристична галузь, яка напряду залежить від наявності повноцінного ринку традиційних виробів.

Ключові слова: *ужиткове мистецтво, Гуцульщина, художні промисли, розвиток туризму, народні ремесла.*

Постановка проблеми. Гуцульщина – найбагатша історично-етнографічна область України з унікальною культурою, фольклором, декоративним і прикладним мистецтвом, яке віддзеркалює душу, побут, пристрасті, традиції та цінності народу, що становить неабиякий інтерес для вітчизняного та зарубіжного туриста.

В умовах прискореного науково-технічного прогресу, активних господарських змін навколишнього середовища і процесів урбанізації, збереження цінних автентичної культури Гуцульщини і народних ремесел цього краю, стає важливою умовою і запорукою їх збалансованого та ефективного соціально-економічного розвитку. Перспективність таких територій можлива завдяки розвитку різних видів туризму, зокрема етно- та еко-туризму.

Використання центрів народних художніх промислів Гуцульщини у туристичній галузі сприятиме як покращенню рівня життя сільського населення, яке традиційно займається народними промислами, так і пропаганді і пізнанню народної творчості зацікавленими громадянами України та гостями нашої країни. Тому вивчення особливостей народних художніх промислів Гуцульщини та відновлення традиційних для гірського населення домашнього ремесла та народного промислу є особливо актуальним в наш час як важливий чинник економічного розвитку даного регіону, як для сучасної науки, так і для розвитку туризму в даному регіоні.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Гуцульщину досліджували тисячі етнографів, вчених, учителів, мистецтвознавців. Серед них помітним вкладом відзначаються український етнограф С. Витвицький, який найдетальніше висвітлював історичне минуле гуцулів, їх заняття, побут і звичаї. Етнографічна діяльність В. Шухевича та його монографія «Гуцульщина» були високо оцінені сучасниками, він на конкретних прикладах показав класове розшарування на Гуцульщині у своїй п'ятитомній праці. Велика заслуга І. Франка, В. Гнатюка у розробленні наукової програми комплексного підходу до вивчення етнографічних явищ, що мали велике практичне значення для численних збирачів. Результати вивчення народного ткацтва, зокрема килимарства, одягу, висвітлені в монографіях. Мистецтвознавець Д. Гоберман у по-

пулярному викладі описав всі галузі народних художніх промислів на Гуцульщині, зокрема: металірства, ткацтва, керкаміки, вишивки, різьби по дереву та ін. Д. Гоберман, чех Ф. Ржегорж, австрієць Гаке, німець Р. Кайндль та багато інших.

Мета дослідження. Етнокультурний потенціал Гуцульщини виступає важливим чинником економічного розвитку та привабливим регіоном для туристів. Етно-туристичні ресурси – невід'ємна складова розвитку туристичної галузі регіону, зокрема Івано-Франківської області, тому розкриття цього аспекту є основною метою написання статті.

Виклад основного матеріалу. Характерним для народної творчості Гуцульщини є те, що у виготовленні виробів декоративно-прикладного мистецтва кожне село має свої традиції й особливості.

З історії розвитку ужиткового мистецтва бачимо, як від батька синові, від діда внукові і передавались традиції народної творчості. До цього часу збереглися такі традиційні види декоративно-прикладного мистецтва, як різьба по дереву, вишивка, ткацтво, художня обробка шкіри і металу, писанкарство, архітектурне будівництво та ін.

Виготовлення ужиткових і художніх виробів було для багатьох народних майстрів засобом матеріального забезпечення їхніх сімей, хоч нерідко одержували за свої роботи мізерну платню.

Народне мистецтво Гуцульщини – явище унікальне і навіть фено-

менальне в геокультурному просторі України. З етнокультурної точки зору Гуцульщина, і, зокрема, такі її відомі поселення як Космач, Криворівня, Яворів у другій половині XIX – упродовж XX століття займають в етнічній Україні чи не центральне положення, оскільки тут живе і примножується автентична українська культура, закорінена в активну релігійність і високу національну свідомість гуцулів. Це своєрідний національно-культурний оазис. Гуцульщина, як і інші етнографічні регіони України, подарувала світові цілу плеяду талановитих митців.

Формування позитивного іміджу будь-якої країни залежить від того, у якій мірі держава використовує свою історико-культурну спадщину. Оригінальна самобутня культура гуцульських народних ремесел, яка формувалася протягом тисячоліть у залежності від способу життя і природно-кліматичних особливостей, сьогодні вже є символом етнічної історії. Хоча останніми роками діапазон сучасних промислів значно звужився, але ті їхні види, що збереглися до сьогодні, розвиваються як важливі складові декоративно-прикладного мистецтва [6, с. 37].

Гуцульська народна культура найбільше відома в Україні й світі – художньою обробкою дерева, шкіри і металу, ткацтвом, вишивкою, писанкарством, музикою, танцями, коломийковим співом, мальовничим одягом.

Народні художні промисли в Гуцульщині є невід’ємною складовою української культури вони увібрали в себе риси, притаманні дано-

му етнографічному регіону країни. З покоління в покоління передавалися таємниці технічної та технологічної майстерності, вдосконалювалися прийоми обробки природних матеріалів.

Створюючи предмети прикладного мистецтва, народні майстри використовували природні матеріали: дерево, глину, льон, коноплю, лозу і т.д. Вони дуже добре знали і відчували особливості і властивості матеріалу і прагнули в творах повністю відтворити і показати їх. В пластиці й розписах вражає багатство форм рослинного і тваринного світу, а особливо – яскраві, вражаючі людські образи [1, с. 125].

Географію цікавлять насамперед соціально-економічне функціонування населення, тобто сукупності таких процесів життєдіяльності, як розселення, трудова діяльність, споживання, відтворення та соціоприродна діяльність, причому життєдіяльність розглядають як взаємодію територіальної спільноти людей між собою і з середовищем свого проживання [2, с. 76].

Серед видів життєдіяльності гуцулів у нашому дослідженні розглядаємо одну із важливих у Гуцульському регіоні – заняття художніми ремеслами, які відіграють одну з найважливіших функцій життєдіяльності і життєзабезпечення мешканців гір.

Відокремлення ремесла від домашнього виготовлення побутових, культових, обрядових речей у самостійний товарний вид виробництва, яке називають народними художніми промислами, відбулось на Гуцульщині лише в кінці XIX – на початку XX ст. У різні періоди відбувалися

то піднесення, то спад цього виду діяльності в залежності від попиту на художні вироби. Так, наприклад, у Косівському районі в 60–80-х рр. ХХ ст. виробництво художньої і сувенірної продукції мало вагому частку в зайнятості і доходах населення.

Виробничо-художні підприємства у Косові, Вижниці, Путилі, сувенірні цехи майже в усіх лісокомбінатах та навіть і в колгоспах у кожному гуцульському районі з року в рік нарощували обсяги своєї продукції, маючи ринки збуту в республіках колишнього Радянського Союзу. Там працювала значна частина населення Гуцульщини.

Продукція Косівського виробничо-художнього об'єднання «Гуцульщина», асортимент якої складався з-понад 500 видів, мала широкий ринок збуту всередині країни, а також відправлялась у 20 країн світу. А грошові надходження від сувенірної продукції становили в 1970–1980-х рр. вагому статтю доходів гуцульських колгоспів.

У цей період формувались осередки художніх промислів з новими формами організації виробництва. У с. Микуличині, що біля Яремчі, в 1978 р. організовано філію Івано-Франківської фабрики художніх виробів імені Рози Люксембург (вишиті вироби) та Коломийської фабрики килимових виробів. У с. Ясіня в місцевому колгоспі і лісокомбінаті виготовляли художні вироби і сувеніри з дерева.

У райцентрі Путила з 1975 р. діяла міжколгоспна фабрика з перероблення вовни. Художні допоміжні

промисли були організовані і в багатьох селах району: Конятині, Мариничах, Яблуниці. Вишивкою, герданами, ткацтвом славились Підзахаричі і Розтоки. Було і залишається центром ліжникарства на Гуцульщині с. Яворів – відомий осередок традиційних народних художніх промислів.

Безперечно, народні художні промисли у 1970–1980-х рр. стали важливим чинником економічного розвитку Гуцульського регіону (зайнятість населення і високі на той час заробітки). Такий стан у царині народних художніх промислів мав як позитивні, так і негативні сторони. До позитивного можна віднести те, що велика кількість мешканців Гуцульщини мали сталі й непогані заробітки, їм йшов трудовий стаж, що гарантувало пенсійне забезпечення.

До негативних сторін можна віднести наступні:

1. Концентрація виготовлення художніх виробів на спеціалізованих підприємствах, масове їх тиражування мали згубний вплив на самобутнє мистецтво. Технічний прогрес, зростання машинного виробництва предметів широкого вжитку загалом підривали природну основу народного мистецтва, нівелювали творчу індивідуальність народного майстра.

2. Великий приплив бажаючих займатися художніми ремеслами, серед яких чимало тих, що не мали ні нахилів і здібностей, ні практичних навичок, що призвело до масового виготовлення виробів низької якості, які не мали художньої цінності.

Проте справжні народні май-

стри, наприклад, різьбярі Дмитро Шкрібляк, Василь Корпанюк та близько сотні ліжникарок (с. Яворів), різьбярі В. Тонюк, М. Кіщук (с. Річка), І. Павлик (м. Косів), мосяжник В. Прошук (с. Снідавка), кераміки Н. Кікоть, М. Трушик (м. Косів), майстриня художнього ткацтва, лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка Г. Василяшук (с. Шешори), художник І. Доробан (м. Рахів) та десятки інших майстрів, залишились так званими «надомниками», не спокусились на легкі і високі заробітки. У своїх творчих майстернях вони тоді і сьогодні здійснюють більшість технологічних процесів. Фактично саме ці майстри формують художньо-стильове обличчя художніх виробів, які репрезентують народне мистецтво Гуцульщини. Обробка металу, відома ще з часів первісної людини в долині верхнього Пруту, у XIX–XX ст. була на Гуцульщині поширеним промислом. Ковальські центри базувалися у Косові, Путилі, Жаб'ї, Ворохті, Річці, Космачі, Красноїллі.

З місцевого та привезеного металу ковалі виготовляли знаряддя праці – лопати, мотики, плуги, рала, серпи, коси, сокири, долота, підкови для коней, окуття возів і саней, та крім того, виконували складні роботи. Складність конструкцій, високий хуложній рівень виробів – свідчили про знання технологій та майстерність виконавців. Складнішою від кування була техніка лиття. Для відливання виробів з кольорових металів виготовляли з глини, змішаної з піском, ливарні форми, в які налива-

ли розплавлений метал. Слюсарні та ковальські вироби виготовляли місцеві ковалі, а також мандрівні – цигани. Металеві вироби виготовлялися на замовлення селян, а також продавали на ярмарках [4, с. 37].

Нижче наведемо інформацію про розвиток ремесел Гуцульщини, статистичні дані та класифікації з монографії В. Клапчука «Гуцульщина та гуцули...» [3].

У 1926–1927 рр. у західній Гуцульщині було 28 патентованих ковалів, в тому числі у Делятині та Ланчині – по сім, у Микуличині – троє, у Красній, Середньому Майдані, Чорних Ославах та Заріччі – по двоє, а у Дорі, Білих Ославах та Саджавці – по одному (табл. 1) [3].

В деяких селах Гуцульщини не було жодного патентованого ремісника – це Лоєва, Перехресне, Розтоки, Текуча, Тюдів та Хороцева. Ще 11 сіл мали лише по одному реміснику. Серед них такі села, як Чорний Потік, де фактично працювало понад 10 писанкарів, Рунгури та Слобода Рунгурська, де для потреб іафтовиків виготовляли бочки (близько 10 боднарів), у Микуличині при нульовому офіційному показнику кількості столярів-різьбярів їх було близько 20 осіб. Це свідчить, то чисельність за офіційними та фактичними даними була зовсім різною. Щодо рівня чисельності ремісників, то майже 50 % спеціальностей (табл. 2) мали високий та значний рівень розвитку, натомість, понад 40 % спеціальностей – низький [3].

Таблиця 1

Класифікація населених пунктів Гуцульщини за рівнем розвитку ремесел [3]

Рівень розвитку населених пунктів	Незначні	Малі	Середні	Значні	Великі	Всього
Показники, шт.	1-10	11-20	21-50	51-100	>100	
Кількість населених пунктів	58	2	11	1	4	76
%	76,3	2,6	14,5	1,3	5,3	100,0

Таблиця 2

Рівень розвитку ремесл [3]

Рівень розвитку	Низький	Середній	Значний	Високий	Всього
Показники, шт.	1-10	11-20	21-50	>50	
Кількість, шт.	13	2	9	7	31
%	41,9	6,5	29,0	22,6	100,0

Таблиця 3

Поділ ремісників за галузями господарства [3]

Галузь господарства	Побутове обслуговування	Будівництво	Лісопереробка	Переробка с/г продукції	Техніка	Громадське харчування	Всього
Кількість ремісників, осіб	180	103	208	402	142	38	1073
%	16.8	9.6	19.4	37.5	13.2	3.5	100.0

Таблиця 4

Чисельність ремісників-деревообробників [3]

Спеціальність	Боднарі	Гонтарі	Колодії	Різьбярі	Столярі	Всього
Кількість, шт.	48	2	59	2	97	208
%	23.1	1.0	28.3	1,0	46,6	100.0

Найпоширенішими були такі спеціальності ремісників як шевці (172 осіб), ковалі (125 осіб), різники худоби (118 осіб) та столярі (97 осіб), що було пов'язане з тими галузями господарства, які переважали на Гуцульщині, — тваринництвом та лісовим господарством. Найдефіцитнішими (за офіційною статистикою) були спеціальності квітників, каменярів, різьбярів, гонтарів та склярів. Спеціальності ремісників можна згрупувати за їх належністю до галузей господарства (табл. 3) [3, с. 237].

Закономірно й те, що найбільше було столярів, колодіїв та боднарів. Очевидним є й те, що така офіційна чисельність гонтарів та різьбярів є неправдоподібною, оскільки майже кожний будинок був критий гонтами, а своїми різьбярями Гуцульщина славилася на весь світ (табл. 4) [3].

З початку економічного спаду у 1990-х рр. розвиток художніх ремесел почав повертатися у стихійне русло, культурний ландшафт Гуцульщини став втрачати виразні етнографічні риси. Сьогодні як і справжні народні майстри, так і ті, що застосовують дешеві технології, а отже, виготовляють вироби низького художньо-якісного рівня, стоять перед гострою проблемою збуту своїх виробів і соціально незахищені [3, с. 239].

Однак попри випробування і втрати, соціальні негаразди збережено багатющі традиції знаменитих майстрів, які розвиває молоде покоління народних умільців. Яскравим прикладом у цьому, що заслуговує на

особливу увагу, є село Яворів. У результаті наукового обстеження нами встановлено, що в Яворові на даний час його мешканці займаються такими ремеслами, як різьба по дереву, бондарство і випалювання, вишивка, ткацтво, писанкарство, художня обробка металу, архітектурне будівництво. Серед них виділили такі три категорії: працездатне населення, пенсіонери, підлітки (табл. 5).

Всього названими вище художніми ремеслами займаються 1043 мешканці села. На перший погляд загальний кількісний показник високий, але викликає велику тривогу стан таких традиційних для Яворова художніх промислів, як різьба по дереву, бондарство, художня обробка металу [3, с. 239].

Проте економічна криза 1990-х рр. виявилася болісною для горян взагалі, а для народних майстрів — зокрема. З розвалом художньо-виробничих підприємств вони залишилися вічна-віч зі своїми проблемами (придбання сировини, збут продукції та ін.). Не маючи постійних заробітків, страхового стажу, годі сподіватись на пенсійне забезпечення [5, с. 58].

Викликає тривогу повсюдний стан занепаду народних художніх промислів в Україні. Нині в сувенірних магазинах, кіосках, на місцевих базарах: навіть на косівському базарі, відомому на весь світ осередку декоративно-ужиткового мистецтва і художніх промислів небагато автентичних витворів народних умільців.

На сучасному етапі ужиткова, прагматична цінність народних реме-

Таблиця 5

Віковий склад ремісників

№ з/п	Назва ремесел	Працездатні	Пенсіонери	Підлітки
1.	Різьба по дереву	16	4	48
2.	Бондарство і випалювання	5	2	16
3.	Вишивка	125	41	38
4.	Ткацтво: – ліжникарство; – ткацтво рушників та ін. виробів	285 19	175 8	95 12
5.	Писанкарство	9	17	33
6.	Художня обробка металу	2	3	-
7.	Архітектурне будівництво	55	35	-
	Всього	516	285	242

сел сприймається у ракурсі далекого історичного минулого, а накопичені естетичні цінності усвідомлюються як категорія суто музейна, неспроможна увійти в обіг сучасного життя. Натомість, як кожне повноцінне естетичне явище, вона позбавлена головних вад сучасної масової культури – уніфікації та заштампованості. Адже твори народного мистецтва в більшості своїй унікальні, бо за кожним витвором стоїть постать майстра, митця [7].

Висновки. У сучасних економіко-демографічних умовах саме етноресурси здатні реально допомогти малим населеним пунктам України вижити, адже вони своєю етнокультурною специфікою притягують до себе вітчизняного та зарубіжного туриста.

Соціально-економічні перетворення, докорінні зміни побуту, вдосконалення техніки та інструмен-

тарію дадуть широкі можливості для діяльності художніх промислів різних форм власності. Тоді інтенсивніше діятиме і туристична галузь, яка напряму залежить від наявності повноцінного ринку традиційних виробів.

Література

1. Антонович Є.А. Декоративно-прикладне мистецтво / Є.А. Антонович, Р.В. Захарчук-Чугай, М.Є. Станкевич. – Львів : Світ, 1993. – 272 с.
2. Від ремесла до творчості : Збірник / Упоряд. Ю. Г. Легенький. – К. : Час, 1990. – 152 с.
3. Клапчук В.М. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина ХІХ – перша третина ХХ ст.) : Монографія / В.М. Клапчук. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. – 508 с.
4. Лаврук М.М. Гуцули Українських Карпат (етногеографічне дослідження) : Монографія / М.М. Лаврук.

– Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І.Франка, 2005. – 288 с.

5. Пелипейко І.А. Мій рідний край: Природа, господарство, населення Гуцульщини : Навч. посіб. / І.А. Пелипейко. – Косів : Писаний Камінь, 1998. – 112 с.

6. Симочко Г.В. Етнотуристичні ресурси як важлива складова розвитку туристичної галузі регіону / Г.В. Симочко // Рекреаційний потенціал Прикарпаття: історія, сучасний стан, перспективи. – Івано-Франківськ : Фоліант, 2011. – Вип. 3. – С. 33.

7. Бариш-Тищенко І. Народне мистецтво як частина української національної культури : [Електронний ресурс] / І. Бариш-Тищенко. – Режим доступу до статті: http://www.culturalstudies.in.ua/knigi_10_30.php.

Gumenyuk G.M. FOLK HANDICRAFTS OF HUTSULSHCHINA AS AN IMPORTANT FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT. The article considers the folk applied art of Gutsulschina. In particular, it highlights the role of folk arts and crafts as an important factor in economic development. Particular attention is paid to the protection and preservation of folk arts and crafts and their popularity as an important component of tourism development in the region. Brought the feasibility of production of folk crafts in the economy of Gutsulschina

Also was stated and the fact that folk arts and crafts in the 70-80s have become an important factor in the economic development of the Hutsul region (employment and higher earnings at the time). Found that since the economic downturn that began in the 90s of the

twentieth century, the development of arts and crafts began to turn in the spontaneous way, so, cultural landscape of Gutsulschina began to lose expressive ethnographic features.

Also set that in modern economic and demographic conditions the ethnographic resources can really help small towns of Ukraine to survive, as they attract the domestic and foreign tourists by their ethnocultural specificity

Provided a few fragments of socio-economic changes, radical changes of life, improvement of equipment and tools that will give opportunities for arts and crafts activities of different forms of ownership. In this case, the tourism industry, which directly depends on the presence of a full-fledged market of traditional products, will act more intense.

Keywords: applied art, Hutsulschyna, arts and crafts, tourism, traditional crafts.

Гуменюк Г.М. НАРОДНЫЕ ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ПРОМЫСЛЫ ГУЦУЛЬЩИНЫ КАК ВАЖНЫЙ ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ. В статье рассмотрено народное прикладное искусство Гуцульщины. В частности освещена роль народных художественных промыслов как важного фактора экономического развития. Особенное внимание уделяется охране и сбережению народных художественных промыслов и их популяризации как важной составляющей развития туризма в регионе. Доказана целесообразность внедрения производства народных художественных промыслов в экономику Гуцульщины.

Констатируется и тот факт, что

народные художественные промыслы в 70–80-х гг. стали важным фактором экономического развития Гуцульского региона (занятость населения и высокие на то время заработки). Установлено, что с начала экономического спада в 90-х гг. XX ст. развитие художественных ремесел начало поворачиваться в стихийное русло, культурный ландшафт Гуцульщины стал терять выразительные этнографические черты.

Установлено, что в современных экономико-демографических условиях именно этноресурсы способны реально помочь маленьким населенным пунктам Украины выжить, так как они своей этнокультурной спецификой притягивают к себе отечественного и зарубежного туриста.

Приведены отдельные фрагменты того, что социально-экономические преобразования, коренные изменения быта, совершенствования техники и инструментария дадут широкие возможности для деятельности художественных промыслов разных форм собственности. В таком случае интенсивнее будет действовать и туристическая отрасль, которая напрямую зависит от наличия полноценного рынка традиционных изделий.

Ключевые слова: прикладное искусство, Гуцульщина, художественные промыслы, развитие туризма, народные ремесла.